

Samenvatting & aanbevelingen

Adviesrapport | 10 april 2025

Download
dit advies

Krimpende
maatschappelijke ruimte:
vrijheid en veiligheid
onder druk

Samenvatting

Dit AIV-advies gaat over de noodzaak van een open en veilige maatschappelijke ruimte waarin iedereen kan meedoen, meedenken en meepraten over wet- en regelgeving, beleid en andere zaken die ieders dagelijks leven beïnvloeden. En die de samenleving vormgeven. In die maatschappelijke ruimte speelt zich van alles af. Van studenten die zich in het publieke debat uitspreken tegen de verhoging van rente op studieschulden, tot demonstraties van ziekenhuispersoneel voor betere arbeidsvoorwaarden, of een inzamelingsactie voor slachtoffers van de oorlog in Oekraïne.

Dit advies is geschreven tegen een achtergrond van een wereldwijde toename van repressieve maatregelen die mensen onderdrukken en de maatschappelijke ruimte bedreigen. Dit leidt tot, én is het gevolg van, toenemende schendingen van die mensenrechten die de maatschappelijke ruimte moeten beschermen. Namelijk primair het recht op vrijheid van vereniging, vrijheid van meningsuiting en vrijheid van vergadering van iedereen. Er is wereldwijd sprake van een neerwaartse spiraal: schending van deze rechten leidt tot afname van de maatschappelijke ruimte, minder maatschappelijke ruimte leidt tot minder bescherming van deze rechten, waardoor de ruimte verder afneemt, enzovoorts.

Voor het eerst in meer dan twee decennia zijn er wereldwijd meer autocratieën dan democratieën. Anno 2023 was in 117 landen sprake van serieuze inperkingen van fundamentele vrijheden als vrijheid van meningsuiting, vrijheid van vergadering en vrijheid van vereniging. Vijftien landen, waaronder drie Europese (Griekenland, het Verenigd Koninkrijk en Cyprus), waren in 2023 minder vrij dan in het voorgaande jaar. 2023 was ook het dodelijkste jaar voor journalisten sinds 1992. Verder werden dat jaar wereldwijd meer dan driehonderd mensenrechtenverdedigers vermoord. Dat zijn er bijna honderd meer dan het jaarlijks gemiddelde van de voorgaande twee decennia.

Hoopgevend zijn burgerbewegingen die succesvol zijn in het verdrijven van autocratische leiders. Zoals de revolutie in Bangladesh in de zomer van 2024, ondanks het grote aantal jonge burgerslachtoffers waarmee deze gepaard ging en het feit dat de bestuurlijke uitkomst ervan op de lange termijn nog ongewis is. Autocratische tendensen en daarbij passende repressieve nationale wetgeving leiden ertoe dat het in landen op alle continenten steeds minder veilig is om tegen- en minderheidsgeluiden te laten horen. Dit stelt Nederland, de EU en *like-minded* partners voor moeilijke keuzes. Steun aan vertegenwoordigers van deze geluiden in het maatschappelijk middenveld in andere landen kan een wissel trekken op de relatie met de regeringen van de betreffende landen. Dit advies schetst de staat van de maatschappelijke ruimte wereldwijd. Ook geeft het een visie op het belang van de Nederlandse inzet om de negatieve mondiale trend tegen te gaan. Tot slot biedt het een afwegingskader hiervoor.

De noodzaak van bescherming van de maatschappelijke ruimte

De representatieve democratie kenmerkt zich door de scheiding der machten, een volksvertegenwoordiging, vrije verkiezingen en vrije media, een grondwet die o.a. de (politieke) gelijkheid van burgers waarborgt. Een democratie beschermt minderheden door de waarborgen van de rechtsstaat. Het beschermen van de democratie is een kernwaarde van

de Nederlandse samenleving, verankerd in de grondwet. Nederland heeft van oudsher een bloeiend maatschappelijk middenveld. Het steunen van burgerbewegingen en andere actoren in het maatschappelijk middenveld is dan ook sinds geruime tijd onderdeel van het buitenlandbeleid. Nederland heeft zijn internationale reputatie als voorvechter van mensenrechten mede hieraan te danken. Maatschappelijke ruimte is een randvoorwaarde voor het beschermen van universele mensenrechten en vice versa. Zonder bescherming van mensenrechten kunnen burgerinitiatieven, maatschappelijke organisaties, mensenrechtenverdedigers, politieke partijen, vakbonden en journalisten niet vrij en veilig functioneren.

Voor een vitale democratische samenleving is actief burgerschap en een pluriform publiek debat fundamenteel. Nederland kent een lange traditie van (georganiseerde) burgers die hun politieke stem laten horen. Daarnaast heeft het de wettelijke en institutionele waarborgen voor het behoud van de maatschappelijke ruimte, waaronder persvrijheid, over het algemeen goed verankerd. Toch leidt polarisatie in het publieke debat er ook in Nederland toe dat minder mensen zich veilig voelen om publiekelijk op te staan voor onderwerpen die hen aan het hart gaan. Of om hierover in gesprek te gaan. Bovendien is de maatschappelijke ruimte niet voor iedere burger gelijk. Ook moet te allen tijde gewaarborgd zijn dat er voldoende ruimte is voor minderheidsopvattingen van diverse aard en richting. Recente aanvallen op journalisten zijn signalen dat problemen zich niet louter elders voordoen.

De AIV constateert het belang van een open en respectvolle maatschappelijke ruimte voor iedereen: jong en oud, praktisch en theoretisch opgeleid, arm en rijk, ruraal en stedelijk, religieus en seculier, progressief en conservatief. Dit binnen de grenzen van wat toelaatbaar is volgens de internationale en Europese mensenrechten – de politieke en burgerrechten, maar ook economische, sociale en culturele rechten. Een hoge mate van biodiversiteit betekent een goede kwaliteit van onze leefomgeving. Op diezelfde manier bevordert blootstelling aan en respect voor een hoge mate van pluriformiteit in het maatschappelijk middenveld de kwaliteit van de democratische samenleving.

Staten die mensenrechten respecteren en bevorderen, en die de maatschappelijke ruimte beschermen, kennen minder ongelijkheid. Ook zijn die staten stabiel, veerkrachtiger, en welvarender. Dit stelt Nederland in de beleidsnota 'Mensenrechten – Democratie – Internationale Rechtsorde'. Andersom stelt onder andere de VN Hoge Commissaris voor de Mensenrechten dat daar waar mensenrechten veelvuldig worden geschonden, vaak méér geweld en instabiliteit heerst. Nederland is gebaat bij een stabiele, vrije en veilige wereld. In de huidige tijd van veranderende machtsverhoudingen op het wereldtoneel, is het daarom des te relevanter om de maatschappelijke ruimte te beschermen en mensenrechten te blijven bevorderen. Bovendien zijn Nederlandse en Europese bedrijven die maatschappelijk verantwoord willen (en onder EU-wetgeving ook moeten) ondernemen gebaat bij gezonde maatschappelijke ruimte.

Wereldwijde krimp raakt ons allemaal

De internationale orde is aan het fragmenteren en de tijd dat de bestaande orde voor Nederland relatief gunstig was, lijkt voorbij. Nederland heeft internationale samenwerking nodig om de voor ons land belangrijke kernwaarden van de open samenleving en democratische rechtsstaat te kunnen blijven beschermen in deze grimmiger geworden internationale context. Het feit dat nationale overheden niet-staatelijke actoren strategisch inzetten bij het ondermijnen van die kernwaarden, in eigen land maar ook over de grens, maakt de positie van landen als Nederland op het internationale toneel kwetsbaar. Inzet voor maatschappelijke ruimte over de grenzen heen is dus ook in het geopolitieke belang van Nederland, zij het niet zonder risico's. Dit is nauw verbonden met de krimp van de transnationale maatschappelijke ruimte en van de digitale maatschappelijke ruimte. De AIV vraagt daarom extra aandacht voor deze ontwikkelingen.

Die transnationale maatschappelijke ruimte wordt ingeperkt door regeringen die proberen te voorkomen dat hun burgers deelnemen aan het mondiale maatschappelijk middenveld en transnationale organisaties en netwerken. Deze netwerken worden in hun functie beperkt door staten die proberen hun inwoners hiervan af te sluiten en het transnationale publieke debat buiten de deur te houden. Bij deze netwerken gaat het onder meer over bewegingen tegen corruptie en voor bestaanszekerheid (zoals in Kenia, tegen belastingverhogingen), recht op onderwijs, of voor klimaat of LHBTIQ+-rechten. Deze democratie-ondermijnende staten treden gecoördineerd op. Staten die zich inzetten vóór maatschappelijke ruimte dienen dit daarom ook te doen, bijvoorbeeld in EU-verband of door allianties met gelijkgezinde landen in de VN.

Daarnaast constateert de AIV dat de maatschappelijke ruimte voor diaspora's afneemt. Of deze nu uit China, Turkije, Rwanda, Eritrea of elders komen. Intimidatie van diasporagemeenschappen door regeringen van het land van herkomst vindt plaats in allerlei landen, waaronder ook Nederland. De Nederlandse overheid dient, conform Artikel 4 van de Grondwet, de fundamentele rechten van haar ingezetenen adequaat te beschermen, ongeacht hun herkomst. Dit vraagt om een meer gecoördineerde en geprioriteerde inzet van de Nederlandse overheid.

Nauw gelieerd aan de transnationale maatschappelijke ruimte is de digitale maatschappelijke ruimte. Overheden slagen er steeds meer in om de toegang af te sluiten tot bepaalde online-gemeenschappen. Autocraten die in eigen land kritische geluiden het zwijgen opleggen, dulden ook geen tegengeluid uit andere landen. Zij zien een risico in de geglobaliseerde informatie-verspreiding en treden tot ver buiten hun landsgrenzen op om dit risico in te perken, al dan niet met geweld. Ook het beïnvloeden van verkiezingen over de grens is hier een uiting van, zoals recent door Rusland in Roemenië. Tech-giganten spelen hier een significante rol door bijvoorbeeld mee te werken aan online censuur en door niet op te treden tegen de verspreiding van desinformatie en misinformatie.

Internetvrijheid neemt al dertien jaar op rij af, een trend die door de opkomst van generatieve *artificial intelligence* (AI) verder versnelt. AI-technologieën bieden overheden nieuwe middelen voor gerichte online censuur en surveillance. Wat begint als censuur van binnenlandse pers ontwikkelt zich mede met gebruik van digitale media razendsnel tot transnationale beïnvloeding en inmenging. Dit raakt ook het Nederlandse medialandschap. Bescherming van journalisten en het recht op toegang tot informatie is in dit verband ook in Nederland cruciaal. De AIV concludeert dat het mondiale kader ter bescherming van online maatschappelijke ruimte achterblijft bij de snelle technologische ontwikkelingen en spoort de regering aan haar inzet op dit terrein te vergroten. In een volgend advies zal de AIV de relatie tussen AI en de democratische rechtsstaat verder uitdiepen en een internationaal handelingsperspectief voor Nederland bieden.

Schendingen van het recht op vrijheid van meningsuiting, vergadering en vreedzame samenkomst elders zorgen voor steeds minder veilige politieke samenlevingen in die landen. Dit kan indirect en direct invloed hebben op de vrijheid en veiligheid in de maatschappelijke ruimte in Nederland. In onze geglobaliseerde en gedigitaliseerde wereld maakt de maatschappelijke ruimte deel uit van de transnationale maatschappelijke ruimte. Nederland dient zich daarom op nationaal, Europees en mondiaal niveau, vóór en achter de schermen, in te zetten voor de rechten van maatschappelijke actoren (zoals organisaties, bewegingen en collectieven) die in het nauw worden gedreven bij het deelnemen in en beschermen van de maatschappelijke ruimte. Dit is van nationaal belang.

Richtsnoeren voor het maken van gebalanceerde keuzes

De AIV herkent en erkent de complexe belangenafweging waar Nederland vaak mee te maken heeft. Maar brengt ook in herinnering dat het in lijn is met de Nederlandse democratische waarden, de Nederlandse grondwet, internationaalrechtelijke afspraken en de beleidsnota 'Mensenrechten – Democratie – Internationale Rechtsorde' om in ieder geval anderen niet te schaden en schending van rechten te voorkomen. Dit betekent dat de Nederlandse staat en Nederlandse bedrijven geen activiteiten moeten ondernemen die schade aanrichten aan

de maatschappelijke ruimte en gerelateerde mensenrechten, ongeacht andere belangen die hiermee gediend kunnen zijn. Soms schuurt de inzet voor maatschappelijke ruimte wereldwijd met Nederlandse belangen op de kortere termijn. Zoals op het vlak van samenwerking bij grondstoffenleveringszekerheid en economische diplomatie.

In recente adviezen heeft de AIV een lans gebroken voor de inzet van het Nederlandse bedrijfsleven bij het aangaan van mondiale uitdagingen. En bij het realiseren van bijvoorbeeld klimaat- en ontwikkelingsdoelen. Echter, de praktijk laat zien dat buitenlandse investeringen ook kunnen bijdragen aan krimp van maatschappelijke ruimte. Zoals in het Amazonegebied, waar groepen die opkomen voor de rechten van oorspronkelijke gemeenschappen bij mijnbouw vaak met geweld worden onderdrukt door overheden die investeringen om economische redenen verwelkomen. Om dit soort schade zo veel mogelijk te beperken is het van belang om de context van de situatie leidend te laten zijn in het maken van keuzes over welke inzet passend is.

De AIV stelt een raamwerk voor dat landen grofweg in vier categorieën van maatschappelijke ruimte plaatst, op basis van de bestuurlijke realiteit: 1) gesloten maatschappelijke ruimte, meestal autocratieën; 2) betwiste maatschappelijke ruimte als gevolg van een conflict, meestal fragiele staten; 3) deels gesloten maatschappelijke ruimte als gevolg van een zwakke rechtsstaat, meestal zwakke democratieën; 4) overwegend beschermde, open maatschappelijke ruimte, meestal democratische rechtsstaten. In deze verschillende typen landen kunnen verschillende soorten actoren in het maatschappelijk middenveld verschillende functies wel en niet veilig uitoefenen. Nederland moet hiermee rekening houden bij de keuze of en zo ja welke steun het aan dat maatschappelijk middenveld verleent (preventieve of proactieve actie, of acute bijstand).

Vervolgens zijn drie richtsnoeren opgesteld om bij de keuze voor eventuele actie rekening mee te houden: consistentie, langetermijnvisie en mogelijke diplomatieke risico's. 1) Consistentie: de dubbele standaarden die het Westen hanteert over het zich uitspreken voor mensenrechten tast zijn geloofwaardigheid aan. En daarmee ook de overtuigingskracht van interventies die op die mensenrechten gericht zijn. Consistent en coherent optreden op bijvoorbeeld multilateraal en bilateraal niveau is daarom belangrijk. Net als het handhaven van internationaalrechtelijke afspraken als anker. 2) Langetermijnvisie de inzet voor maatschappelijke ruimte kan in eerste instantie weliswaar kosten met zich brengen, maar Nederland plukt op termijn de vruchten van een wereld met een zo vrij en veilig mogelijke maatschappelijke ruimte. 3) Diplomatieke risico's: als er aan een interventie een zware bilaterale politieke of economische prijskaart voor Nederland hangt, kan de regering opteren voor een (gecoördineerde) interventie in Europees of mondiaal verband. Nederland moet bij elke keuze de belangrijkste belanghebbenden, groepen en individuen wier maatschappelijke ruimte onderdrukt wordt, actief betrekken. Dit vergroot de effectiviteit en legitimiteit van de Nederlandse inzet.

De huidige geopolitieke verhoudingen maken het steeds minder effectief om ons uit te spreken over misstanden elders zonder ook kritisch naar onszelf te kijken. We moeten open zijn over hoe we maatschappelijke ruimte in Nederland en Europa proberen te beschermen en wat onze dilemma's zijn. Dit draagt er op cruciale wijze aan bij dat de democratische rechtsstaat, vrijheid en veiligheid in de maatschappelijke ruimte overal ter wereld een wenkend perspectief kan zijn en blijven.

Aanbevelingen

Het merendeel van de wereldbevolking leeft in staten waarin mensenrechten onvoldoende worden gerespecteerd. En waarin pluriformiteit en politieke tegenspraak worden onderdrukt. Het ondersteunen van een gunstig klimaat voor het maatschappelijk middenveld wereldwijd past bij de Nederlandse kernwaarden van democratie, rechtsstaat en mensenrechten. De afname van het gunstige klimaat voor allerlei actoren in de ruimte voor het maatschappelijk middenveld kan bovendien gevolgen hebben voor de staat van de democratie wereldwijd. Evenals voor de stabiliteit in de wereld en daarmee ook voor de Nederlandse democratie. Tegelijkertijd erkent de AIV dat in de huidige fragmenterende wereldorde de inzet voor maatschappelijke ruimte en mensenrechten soms ingewikkeld is. Bijvoorbeeld met het oog op belangen op het gebied van economie en veiligheid. Dit zijn zaken die op hun beurt nodig zijn voor de weerbaarheid van onze samenleving bij aanvallen door niet-democratische spelers. Het verdedigen van de maatschappelijke ruimte vraagt dan ook om maatwerk en strategische inzet, in nauwe samenwerking met de Europese Unie en andere relevante internationale organisaties. In de onderstaande acht aanbevelingen maakt de AIV duidelijk hoe de regering hieraan invulling kan geven.

1

Wees consequent in de uitvoering van de beleidsnota 'Mensenrechten, Democratie en Internationale Rechtsorde'. Draag continu en consistent een overtuigende boodschap uit over het belang van een veilige, pluriforme maatschappelijke ruimte voor een vitale, vreedzame politieke samenleving waarin mensen zich gehoord voelen. Doe dit in binnen- en buitenland, met kracht, urgentie en lef, juist ook op het niveau van de minister-president en de minister van Buitenlandse Zaken. En benadruk hierbij het belang van de mensenrechten.

In een democratie worden minderheden en mensenrechtenverdedigers beschermd door de waarborgen van de rechtsstaat. Het beschermen van deze democratie is een kernwaarde van de Nederlandse samenleving. Deze waarde stopt niet bij de grens: Nederland toont zich traditioneel solidair met burgers elders die door hun overheid onderdrukt worden in hun wens om veilig en actief deel te nemen aan hun samenleving en vormgeving van hun leefwereld. Nederland doet dit bijvoorbeeld door mensenrechtenverdedigers en -organisaties elders te ondersteunen. Leg uit dat Nederland respecteert dat er verschillende vormen van democratie zijn. En dat Nederland niet bemoeizuchtig is, maar uitgaat van een gedeelde verantwoordelijkheid van staten waarbij die elkaar aan hun meest fundamentele verplichtingen in mensenrechtenverdragen dienen te houden. Maak in dit verhaal duidelijk dat het bij krimp van de maatschappelijke ruimte gaat om een dubbel urgent probleem. Het tast kernwaarden aan, zoals bescherming van democratie en mensenrechten, én

veroorzaakt significante politieke en grensoverschrijdende, zelfs geopolitieke risico's. In de eerste plaats voor de eigen democratie en veiligheid, maar ook bijvoorbeeld in de vorm van toenemende migratie, politieke instabiliteit, milieu- en klimaatschade en een risicovol ondernemersklimaat.

2

Hanteer als uitgangspunt bij het maken van keuzes voor buitenlandbeleid het *no harm*-beginsel. Nederlands handelen mag geen schade aanrichten aan anderen. Ook mag het geen rol spelen bij mensenrechtenschendingen hier of elders, en moet het waar mogelijk de maatschappelijke ruimte actief beschermen. Houd daarom altijd rekening met de heersende context bij prioritering en beleidsafwegingen ter ondersteuning van de maatschappelijke ruimte in landen waar Nederland betrekkingen mee onderhoudt. Hanteer daarnaast bij de uitvoering van het beleid drie richtsnoeren om rekening te houden met de andere belangen die Nederland nastreeft: beleidsconsistentie; een langetermijnvisie en diplomatieke risico's.

Het is noodzakelijk om de inzet voor maatschappelijke ruimte aan te passen aan de lokale situatie, zoals de mate van openheid van een land en de achterliggende oorzaken van krimp. Standaardboodschappen kunnen contraproductief werken. De AIV stelt een typologie van landen voor (in hoofdstuk 1) en een overzicht van welke type acties en boodschappen waar de meeste kans van slagen hebben (hoofdstuk 3 en 4). Werk voor ieder van de vier typen landen een vernieuwende en dynamische strategie uit ter ondersteuning van het maken van politieke keuzes voor activiteiten om de maatschappelijke ruimte elders te versterken.

Houd scherp oog voor de sociaaleconomische rechten die toegang tot en functioneren in de maatschappelijke ruimte net zo goed beïnvloeden. Hanteer bij de uitvoering van beleid de volgende drie richtsnoeren:

1. *Beleidsconsistentie*: Wees alert op dubbele standaarden bij het invoeren van mensenrechten in buitenlandpolitiek en hanteer dergelijke standaarden niet. Gebruik het internationaal recht consequent als anker om verwijten van inconsistentie tegen te gaan. En dan met name de UVRM en verdragen waar landen zichzelf aan gebonden hebben.
2. *Langetermijnvisie*: De inzet voor maatschappelijke ruimte kan in eerste instantie kosten met zich brengen. Maar de betreffende politieke samenleving en ook Nederland plukt op termijn de vruchten van een wereld met een zo vrij en veilig mogelijke maatschappelijke ruimte. Willen Nederland en Europa weerbaar blijven tegen negatieve invloeden in de maatschappelijke ruimte, dan vraagt dit om een langetermijnstrategie. Een strategie met bijbehorende financiering, juist voor nieuwe initiatieven van bijvoorbeeld jongeren die niet in de traditionele financieringsstructuur passen.
3. *Diplomatieke risico's*: Als er aan een interventie een zware bilaterale politieke of economische prijskaart voor Nederland hangt, kan de regering opteren voor een (gecoördineerde) reactie in multilateraal verband. Op ten minste één niveau (Europees, VN, of bilateraal) dient een reactie plaats te vinden bij een teruggang van maatschappelijke ruimte. In de eerste plaats voor de betreffende mensen en de politieke samenleving, maar ook omdat consistent beleid diplomatiek voordeel oplevert.

3

Zet in het bijzonder in op de bescherming van persvrijheid en politieke en burgerlijke rechten en vrijheden in het algemeen als randvoorwaarden voor een gezonde maatschappelijke ruimte. Zorg voor financiering die beleidskeuzes kan ondersteunen, passend bij de omvang van de problematiek van toenemende autocratie en schendingen van mensenrechten wereldwijd.

Geef ambassades meer flexibele financiering (snel en ruim inzetbaar), zodat zij op korte termijn steun kunnen bieden aan maatschappelijke actoren in tijden van crisis en kans. Geef met name lokale maatschappelijke organisaties en nieuwe, *grassroots*-initiatieven meer ruimte om financiële middelen te besteden aan praktische ondersteuning. En geef hun waar mogelijk financiële zeker-

heid voor de lange termijn. Een noodzakelijke voorwaarde voor democratie, bescherming van rechten, en maatschappelijke ruimte zijn de persvrijheid en veiligheid voor journalisten: ondersteun programma's hiervoor. Behoud budget voor activiteiten op het gebied van veiligheid voor mensen en gemeenschappen, op het gebied van vredesopbouw en conflictbemiddeling en het Mensenrechtenfonds. Geef ambassades meer ruimte om dit in te zetten ter ondersteuning van lokale mensenrechten- en milieuverdedigers.

Laat de inzet voor maatschappelijke ruimte niet alleen over aan traditionele ngo's, maar werk ook met katalyserende initiatieven van andere organisaties, zoals lokale beroepsorganisaties, jongerenorganisaties, bedrijven, universiteiten en kennisinstellingen. Diplomaten spelen een belangrijke rol bij het identificeren van relevante partners. Behoud en versterk waar mogelijk hun capaciteit op dit gebied.

4

Speel op het mondiale niveau een aanjagende rol bij initiatieven die zijn gericht op het beschermen en vergroten van maatschappelijke ruimte. Geef prioriteit aan initiatieven die de online ruimte beschermen en versterken.

Ontwikkel in samenwerking met mondiale en regionale multilaterale organisaties en mensenrechtenwaakhonden een internationaal antwoord op de strategische aanvallen op mensenrechten en de maatschappelijke ruimte wereldwijd vanuit autocratische hoek. Intensiveer de steun aan de voortrekkersrol van OHCHR en het werk van de VN-mensenrechtenmechanismen, ook achter de schermen. Besteed extra aandacht aan organisaties die zich inzetten voor versterking van de maatschappelijke ruimte. Ondersteun ook hun werk. Denk daarbij aan operationele VN-organisaties en regionale organisaties als de Afrikaanse Unie en de OVSE. In het geval van die laatste organisatie bijvoorbeeld door het blijven steunen van onafhankelijke verkiezingswaarneming – Short Term Observer- en Long Term Observer-missies. Betrek het maatschappelijk middenveld als volwaardige partner bij het democratischer inrichten van de VN. Stimuleer landen die dit nog niet doen om ook jongeren en maatschappelijke organisaties mee te nemen in delegaties naar VN-toppen. Geef prioriteit aan digitale ontwikkelingen en het versterken van de online ruimte. En neem daarbij een voortrekkersrol in. Dat kan bijvoorbeeld door de naamgeving en inzet van de Ambassadeur Algemene Dienst Cyber en Veiligheid te verbreden door expliciet mensenrechten toe te voegen aan diens mandaat en werkzaamheden.

5

Maak de inzet voor maatschappelijke ruimte onderdeel van de geopolitieke agenda van de Europese Unie. En blijf ook de (online) maatschappelijke ruimte binnen de EU beschermen en versterken. Intensiveer de samenwerking op het terrein van maatschappelijke ruimte.

Zorg voor implementatie en handhaving van de EU *anti-Strategic Lawsuit Against Public Participation*-richtlijn (kennelijk ongegronde of onrechtmatige gerechtelijke procedures om maatschappelijke inspraak tegen te gaan) en de Digital Services Act in Nederland. Bepleit en werk mee aan het opzetten van een monitoringsysteem voor EU-wetgeving en mogelijke onbedoelde invloed ervan op de maatschappelijke ruimte. Ondersteun de *enabling environment* voor het maatschappelijk middenveld, bijvoorbeeld door een Europese *Civil Society Strategy* te ontwikkelen. Houd bij de ontwikkeling hiervan expliciet aandacht voor de rol (risico's en kansen) van technologiebedrijven.

Leg in het Comité van Ministers van de Raad van Europa (RvE) extra nadruk op naleving van uitspraken over mensenrechtenverdedigers, maatschappelijke organisaties en maatschappelijke ruimte. Maak gebruik van de rapporten van de RvE *Expert Council on NGO Law* bij het monitoren van maatschappelijke ruimte. Ondersteun het werk van de RvE Commissaris Mensenrechten voor dit thema, evenals het RvE-platform voor bescherming van journalisten.

Implementeer de recente versoepelingen van visumaanvragen door mensenrechtenverdedigers in het *EU Visa Code Handbook*. Hierbij is alertheid op mogelijke fraude geboden. Daarom is

adequate training van bijvoorbeeld consulaire medewerkers in deze nieuwe regels van belang. Maak gebruik van de *EU guidelines on human rights defenders* bij het praktisch ondersteunen van mensenrechtenverdedigers in de EU. Vermijd negatieve onbedoelde effecten van wetgeving door ervoor te zorgen dat nieuwe Nederlandse en Europese wetgeving vooraf expliciet getoetst wordt op de invloeden op de maatschappelijke ruimte en de daarmee samenhangende mensenrechten.

6

Voer de Nederlandse richtlijn voor ambassades, *Strengthening and Protecting Civic Space and its Defenders*, systematisch door. Blijf daarnaast een van de belangrijkste bilaterale donoren voor lokale maatschappelijke organisaties, maar innoveer wel. Zorg voor consistentie van inzet op bilateraal niveau met aangenomen multilaterale resoluties.

Bied wereldwijd diplomatieke bijstand aan mensenrechtenactivisten en andere beschermers van de maatschappelijke ruimte bij acute hulpvragen. Bezuinig niet op ambassademedewerkers die zich inzetten voor mensenrechten, want zij zijn cruciaal bij het creëren en beschermen van de maatschappelijke ruimte waarin burgers zich actief kunnen inzetten voor het beleid dat hun leven bepaalt. Zet in op kennis: train medewerkers in (het toepassen van) de richtlijn (*Strengthening and Protecting Civic Space and its Defenders*) en voor de – soms lastige – dialoog over het onderliggende politieke belang van maatschappelijke ruimte wereldwijd voor Nederland. Laat ambassades in hun jaarplannen en -rapportages opnemen hoe ze de bestaande Nederlandse richtlijnen voor ambassades implementeren en relevante aangenomen multilaterale resoluties op landenniveau stimuleren.

7

Geef het goede voorbeeld met bescherming van maatschappelijke ruimte in Nederland en Europa. Zet extra in op diplomatieke dialoog en druk voor bescherming van diaspora's of tegen andere buitenlandse inmenging, zoals in het Nederlandse medialandschap.

Waarborg en bescherm actief de maatschappelijke ruimte binnen Nederland en de Europese Unie. Dit kan door bescherming te garanderen in wetgeving en door beleid, met nadrukkelijk aandacht voor dreigingen in de digitale ruimte. Zorg voor een geïntegreerde reactie van de Nederlandse overheid op de 'lange-armproblematiek' vanuit staten zoals China, Rwanda en Eritrea. Voer hiervoor in en met betreffende landen een diplomatieke dialoog. Zorg dat de maatschappelijke ruimte voor diaspora's, en specifiek voor de daartoe behorende mensenrechtenverdedigers, in Nederland beter wordt bewaakt. Bijvoorbeeld door te investeren in weerbaarheid tegen inmenging.

8

Investeer extra middelen in de uitvoering van de nieuwe Europese zorgplichtrichtlijn voor het bedrijfsleven. Maak gebruik van deze richtlijn om aandacht te vragen voor maatschappelijke ruimte bij economische diplomatie en bijbehorende instrumenten.

De nieuwe Europese zorgplichtrichtlijn heeft de potentie om de maatschappelijke ruimte in landen in en buiten Europa te vergroten. Deze richtlijn kan ten minste helpen het *do no harm*-beginsel te respecteren. Geef mede daarom prioriteit aan de uitvoering van de nieuwe Europese zorgplichtrichtlijn *Corporate Sustainability Due Diligence Directive* (CS3D). Interdepartementale samenwerking is daarvoor nodig. Betrek diverse ministeries bij de implementatie, onder leiding van Buitenlandse Zaken (NCP, IMVO-beleid, buitenlands beleid, buitenlandse handel, ambassades), samen met Financiën (Atradius, exportkredietverzekeringen), Economische Zaken (RVO en ACM, beoogd toezichthouder CS3D) en Klimaat en Groene Groei. Gebruik deze richtlijn om aandacht te vragen voor samenwerking tussen diplomaten die werken aan economische dossiers en diplomaten die als taak hebben mensenrechten te bevorderen. Laat daarnaast de mensenrechtensituatie in een land nadrukkelijker meewegen bij de keuze voor landen bij de inzet van exportkredietverzekeringen of handelsmissies. Zie erop toe dat geen mensenrechtenschade wordt toegebracht, gebruik daarvoor de door de AIV voorgestelde richtsnoeren. Stel ten slotte het bedrijfsleven in staat om zijn verantwoordelijkheid te nemen en spreek bedrijven aan op hun verantwoordelijkheid onder de bestaande richtlijnen.

Download
dit advies

Adviesraad Internationale Vraagstukken

Rijnstraat 8
Postbus 20061
2500 EB Den Haag

070 348 60 60
aiv@minbuza.nl
adviesraadinternationalevraagstukken.nl

